

DR. MIRA KOLAR

RAZVOJ TRGOVAČKO-OBRTNIČKE KOMORE U OSIJEKU PRESJEK DJELOVANJA OD OSNUTKA 1851. GODINE DO 1941. GODINE

1.

Osijek, od polovine 18. stoljeća sjedište Virovitičke županije, a od 1809. godine i slobodni kraljevski grad, imao je svojim položajem na raskrižju prometnica između podunavskih balkanskih zemalja, prvo riječnih, a onda i željezničkih, sve preduvjete da bude i najvažnije gospodarstveno središte Slavonije, a Trgovačko-obrtnička komora za Slavoniju imala je u ostvarenju tog cilja nemali udio. Budući se približava 150. obljetnica od osnivanja ove ustanove, želimo ovim prilogom upozoriti na njenu bogatu prošlost i potaknuti dalja istraživanja u prebogatom arhivskom fondu Komore, koji se čuva u Povijesnom arhivu u Osijeku.¹

2.

1851-1867.

Ukidanjem feudalnih odnosa u Revoluciji 1848. godine oslobođene su snage koje su mogle ubrzati modernizaciju Hrvatske, ali je zbog Vojne krajine, u kojoj su privredno-društveni odnosi bili gotovo petrificirani, ovaj proces mogao započeti samo na području građanske Hrvatske i Slavonije, pa dakle i na području slavonskih županija. Bachov neoapsolutistički režim težio je k boljoj informiranosti o trgovini i obrtu nego što je to bilo moguće dobiti suradnjom s trgovačkim zborovima, osnovanim 1840. godine ne samo zbog njihove provizorne or-

---

1. Ovaj fond je jedini cjeloviti očuvani fond neke komore u Hrvatskoj. Ima 285 kutija građe i 216 knjiga (Arhivski fondovi i zbirke u arhivima i arhivskim odjelima u SFRJ). Beograd: SR Hrvatska, 1984., str.178, 181.

organizacije već i zbog njihove nepovezanosti s obrtničkim cehovima. Vlada u Beču željela je dobiti povratne informacije o stanju privrede s konkretnim prijedlozima najboljih stručnjaka na terenu. Posebnom naredbom ministarstva trgovine baruna Brucka, odnosno carskim patentom od 18. ožujka 1850. godine pokrenuto je osnivanje trgovačko-obrtničkih komora na čitavom području Monarhije, pa su se među šezdesetak komora našle i komore u Zagrebu, Osijeku i Rijeci. Primivši naredbu, ban Josip Jelačić je 8. svibnja 1850. godine prigovorio Brucku što je određeno da komore izravno kontaktiraju s Ministarstvom trgovine mimo banske vlasti, i obavijestio ga, među ostalim, da za pripremu izbora za Komoru u Osijeku namjerava imenovati konzula Demetra Vukovića. Izražava i mišljenje, da bi u područje Komore trebalo uključiti i hrvatsko-slavonsku Vojnu krajinu "... jer se ipak ne može zanijekati, da su materijalni i obrtnički interesi u ovim područjima potpuno jednaki, a prometna sredstva kao i stupanj kulture kod stanovnika obijuh dijelova zemlje isti, te bi prema tome za njihove materijalne interese odgovarajuće mjere trebalo poduzeti zajedno".²

Radi provođenja izbora za Komoru i radi drugih poslova koji će kasnije biti rješavani u okviru Komore, već u jesen 1850. godine počeo je u Gradskoj kući u Osijeku djelovati Ured Trgovačko-obrtničke komore s bilježnikom Stjepanom Groszom. On je popisivao samostalne trgovce i obrtnike, koji su imali pravo biranja vijećnika. Usprkos višekratnih požurivanja podbana Benka Lentulaja, pripreme za izbor su sporo napredovale, da bi konačno Antun pl. Rubido,³ kao povjerenik za izbore, i osječki gradonačelnik Vjekoslav Schmidt, proveli izbore na području Virovitičke županije, te u Vukovarskom kotaru Srijemske županije (budući je ostali dio Srijemske županije potpao pod Komoru u Temišvaru. Konstituirajuća sjednica Komore održana je 6. lipnja 1853. godine u prisutnosti devetnaest osječkih vijećnika (mlinar Antun Auer, trgovac željeznom robom Antun Bartholović, trgovac Josip Čordašić, agent Parobrodarskog društva Ivan David, trgovac hranom i poljoprivrednim proizvodima Ivan Endt, graditelj Đuro Eichorn, trgovac hranom Leopold Epstein, trgovac špecerajem Franjo Folk Xaverški, trgovac Pajo Fözmayer, trgovci i tvorničari koža Bartol i Martin Gillming (u čijoj je kući sve do 1. X. 1883. i bio ured Komore), Makso Kempner, graditelj Karlo Klausner, licitar Antun Mayer, trgovac željezom Ferdo Redlstein, trgovac manufakturnom robom Miloš Savić, trgovac kolonijalnom robom Demetar Tajčević, tesar Franjo Wagner i staklar Ivan Weimüller. Pored ovih unutarnjih članova, sjednici su prisustvovala i tri vanjska člana, budući je na požeškom području odložen izbor, pa očito da Komora u trenutku osnivanja, a i još dugo godina poslije, djeluje kao Komora grada Osijeka i njenog užeg područja Slavonije i Srijema. Za predsjednika Komore izabran je Čordašić, a za potpredsjednika Martin Gillming.⁴

Neposredno nakon postavljenja Konstantina Krestića za pristava Komore, Čordašić izvještava ministra trgovine da "Okružje ove komore sastoji se doduše samo od dvije županije, a to su osječka i požeška, ali je od najveće važnosti za trgovinu i promet Slavonija već po svom položaju, što graniči na susjedne zemlje Srbiju i Bosnu, koje su bogate sirovinam, od

2. Nikola Atanasijev Plavšić. Trgovačko-obrtnička komora za Slavoniju u prvih pedeset godina njenog opstanka: 1853.-1903.—1.—Osijek, 1904., 17-18 (Dalje: Plavšić, Komora)
3. Antun Rubido. (1817.—21. IX. 1863.). Rođen u blizini Klanjca. Gimnazija i Pravo u Zagrebu, bilježnik Banskog stola u Zagrebu, viceodvjetnik Zagrebačke županije 1842. David, trgovac hranom i poljoprivrednim proizvodima, Ivan kasnije veliki sudac. Početkom 1851. godine imenovan za županijskog vijećnika Virovitičke županije, pa je u toj funkciji i proveo izbore za Komoru, štiteći je i kasnije kada je djelovao kao kraljevski namjesnički savjetnik (1.VI. 1854. — 4.IV.1861.). Rubido je bio vlasnik G. Rieke i Peršinovca u Hrv. zagorju.
4. Plavšić, Komora, 22; Mirjana Gross, Počeci moderne Hrvatske. — Zagreb, 1985., 249

važnoga trgovačkog značenja. Ona sama posjeduje sve sirovine i znamenitu trgovinu sa drvi, te se njeni proizvodi razasliju u sve krajeve monarkije i inozemstvo. Statistički podaci o ovoj zemlji još nisu ni od koga dostatno zabilježeni, premda su od najveće trgovačke važnosti. Prometni putevi i poljodjelstvo trebaju i zaslužuju najveću pozornost, koju će im smjerno potpisana komora posvetiti prema svojoj dužnosti i srdačno. Smjerno potpisana komora imade da sa svojim kotarom riješi po trgovinu i zemlju korisnu zadaću. Za izradivanje ovih podataka kao za njihovo daljnje uređenje potrebuje smjerno potpisana komora izdašnu pomoć, koja se mora sastojati iz strukovnjački i prokušanih ruku, koje su u stanju da podatke koje će se ovdje na izvoru crpiti, kako valja pribilježi i time donesu veliku korist za dobrobit zemlje".⁵ Prokušana administrativna sila nađena je u ličnosti dr. Josipa Posnera, koji je postavljen za tajnika, i koji je sve do 29. prosinca 1885. izvanredno savjesno i dobro vodio komorine poslove.⁶ Radom Posnera i Krestića izrađen je već do početka 1854. Registar privrednika iz kojega je vidljivo da je na području Komore djelovalo 3 708 obrtnika, 376 trgovaca i šest tvornica, pa upada u oči neopravdana prevlast trgovaca u Komori, sve dok nije formiranjem posebne trgovačke i posebne obrtničke sekcije uspostavljena ravnopravnost prometnih i proizvodnih struka.⁷ Pored ove akcije organizirano je prikupljanje pomoći za grad Požegu koju je zahvatio požar 1854. godine te za sisačko, karlovačko, delničko i bakarsko područje koje je zahvatila glad.

Izbori 1855. nisu doveli do većih promjena u strukturi vijećnika. U Trgovački odjel ušli su raniji vijećnici David, Endt, Epstein, Folk, Milanković iz Dalja i Tajčević, sa zamjenicima Redlsteinom i Savićem, a u obrtni: Auer, Klausner, Mayer, Müller i Obradović (ova dva iz Vukovara) i Wagner, a kao zamjenici Eichhorn, Bartol Gillming i Weinmüller (pa su ispali Fözmayer i Kempner). Predsjednik je ostao isti, ali je umjesto Rubida u veljači 1855. godine povjerenik Komore postao, odlukom velikog župana Virovitičke županije, Adolf Spulak. Možemo utvrditi da je tek izradom Registra i formiranjem oba odjela Komore ova postala djelotvorna, pa je i ban Jelačić, prilikom boravka u Osijeku u ožujku 1855. godine obaviješten o privrednim teškoćama ovog područja i osobito o lošim cestama koje otežavaju trgovinu. Zatražena je i regulacija Drave, budući da se drvo i žito moglo uzvodno dopremiti do Maribora, a od 1854. godine i ukrcavati na željeznicu Beč — Trst. Otvaranjem ove prometne linije osječko područje postaje bliže Srednjoj i Zapadnoj Evropi, pa se pokazuje i interes za sudjelovanje na Svjetskoj izložbi u Parizu, ali se iz Posnerove "Promemorije" iz 1854. godine naglašava isključiva vezanost osječke Komore uz Dravu i odbija zajednički interes sa zagrebačkom Komorom oko uređenja savskog puta.⁸

5. Plavšić, Komora, 28

6. Josip Posner (Eidlitz, Češka, 22.XI.1822. — Osijek, 14.III.1888.). Škole polazio u Beču, 1848. godine eksponira se kao vođa jedne dačke legije, pa se sve do polovine 1849. sakriva u Češkoj, a 1850. godine promoviran za dr. filozofije u Beču. U Osijek dolazi s mjesta perovodnog vježbenika u bečkom Ministarstvu trgovine na preporuku ministara, pa je za svoj rad kasnije stekao titulu kraljevskog statističkog savjetnika. Ogleđao se i u književnosti, njegov kazališni komad "Heimat" (1884. Tiskara J. Pfeiffera, Osijek) bio je rado i često izvođen u osječkom kazalištu. — Plavšić, Komora, 129

7. Plavšić, Komora, 29. Među obrtnike su kasnije ubrajani i tvorničari, a treba naglasiti da se znatan broj obrtnika bavio i poljoprivredom

8. Igor Karaman. Uloga grada Osijeka u razvitku kapitalističke privrede Slavonije do prvog svjetskog rata. — U: Zbornik: Osijek kao polarizacijsko žarište. — Osijek, 1981., 109

Komorinim izborima 1858. ojačali su tvornički krugovi. Istina, Čordašić je sve do 1876. godine predsjednik, ali je potpredsjednik mlinar Antun Auer, a u Obrtnom odjelu su vijećnici Josipa Banheyer graditelj brodova iz Vukovara, grof Heinrich Khuen Belassy kao posjednik paromlina iz Nuštra, Ivan Friedberg ravnatelj osječke Svilare, Josip Pruckner tvorničar ulja, pored obrtnika- osječkog bravara Heinricha Füllera i ljekarnika Josipa Horniga (te kao zamjenika A. Mayera i F. Wagnera, te osječkog zlatara Vjekoslava Varovskog). U Trgovačkom odjelu nalazimo još uvijek Bartolovića, Trajčevića i Epsteina, te Josipa Medića i Marka Spillera, osječke trgovce, zatim vukovarskog trgovca Samuela Hillera, dok su zamjenici osječki trgovci Marko Aksentijević, Grgur Argirović i Melchior Spišić, te osnivač Tvornice šibica u Osijeku 1856. godine Emerich pl. Reisner.

Bilo je to vrijeme velikih promjena. Prvog svibnja 1860. godine počeo se primjenjivati novi Obrtni zakon od 20. prosinca 1859. godine koji je ukinuo cehovska ograničenja oko otvaranja obrta, što je i dovelo do pojave velikog broja obrtnih radnji i proizvodnih poduzeća, iako se još ništa nije promijenilo na području bolje povezanosti Osijeka s bližom okolicom. Pripajanjem Lombardije, Sardinsko kraljevstvo smanjuje potražnju slavonskih kokona, čiji uzgoj je forsirala još carica Marija Terezija, pa se to odražava zatvaranjem svilarskih pogona u većini mjesta u Hrvatskoj. Međutim, gotovo sve druge privredne grane pokazuju poslije Oktobarske diplome 20. listopada 1860. povoljna kretanja, budući da se na čelu svih triju slavonskih županija nalaze domaći ljudi, koji su poznavali potrebe ljudi i kraja.⁹ Pokušalo se osnovati i Osječku štedionicu ali, iako je bilo upisano više od polovice glavnice, Osječani su sve do 1867. godine morali čekati na svoj novčani zavod — tada je proradila Slavonska komercijalna banka. Velik je događaj bio i sudjelovanje privrednika iz čitave Hrvatske na Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoj gospodarskoj izložbi u Zagrebu 1864. U odbor Osijeka ušli su vijećnici Komore Josip Pruckner, Marko Aksentijević, Antun Bartolović, Josip Čordašić, Martin Gillming mlađi, Marko Spiller, Dimitrije Tajčević i Franjo Wagner, sada već građevinski poduzetnik i, jasno, tajnik Komore dr. Posner, pa se tada steklo iskustvo koje je pripomoglo uključivanju osječkih privrednika i na Parišku izložbu 1867. godine, Bačku 1873. godine i ponovno Parišku 1878. godine.¹⁰ Budući da još uvijek nema nade da se sjedini vojna i građanska Slavonija, pažnja osječkih privrednika ima još uvijek uporište na Dravi i Komora zastupa interese slavonskih veleposjednika. Očekujući da željeznička pruga dođe mađarskim područjem do Barcsa nasuprot Virovitici, jer bi to bio najkraći izlaz slavonskih proizvoda na srednjoeuropsko tržište, ponovno se predlaže regulacija Drave kako bi bila plovna do Barcsa te da se između Osijeka i Podgajaca korito rijeke presiječe na četrnaest mjesta. Budući da veleposjednici uz Dravu nisu htjeli, ili nisu mogli, izdvojiti veća sredstva za sufinanciranje ovog velikog poduhvata, a u veću investiciju nije htjelo ući ni Ces, kr. povlašteno dunavsko parobrodarsko društvo, koje se služilo dunavskim putom do, željezničke stanice Tétény pod

9. Na čelu Virovitičke županije našao se biskup Josip Juraj Strossmayer, Srijemsku vodi Svetozar pl. Kušević, a Požešku od 18. siječnja 1861. Miroslav Špun.

10. Prva dalmatinsko-slavonska izložba u Zagrebu 1864. — Zagreb, 1864. 137. Na izložbi su nagrađeni izložci osječkog tvorničara ulja Feliksa Laya (Uljara osnovana 1826.), tvorničara stakla Sigmunda Hondla i virovitičkog veleposjeda Schaumburg Lippe koje je priredio Albert Höcker. Osječka Trgovačko-obrtnička komora nalazila se uvijek na čelu akcija oko pripreme za izložbe. Tako je npr. za Parišku izložbu tiskala i posebni "Poziv: Aufruf" u Tiskari Carla Lehmana, u Osijeku 1865. godine.

Peštom, projekt nije realiziran, a na izgradnju željezničke pruge desnom obalom uzduž Drave još se nije ni pomišljalo.¹¹

Naredbom Namjesničkog vijeća 9. kolovoza 1863. kotarevi Ilok, Erdevik, Ruma i Irig izlučeni su iz nadležnosti Temišvarске Trgovačko-obrtničke komore i pripojeni Osijeku, a za povjerenika Komore imenovan je gradski satnik Oskar Hermann.¹²

3.

1868.-1918.

Nakon sklapanja Austro-ugarske i Ugarsko-hrvatske nagodbe 8. siječnja 1868. godine trgovinske komore istočnog dijela Monarhije pripale su pod ugarskog ministra financija. Na Hrvatsku je proširen ugarski Zakonski član VI. od 1868. godine o trgovačko-obrtničkim komorama, te ga je proglasio i Hrvatski sabor 18. ožujka 1869. godine, iako komore s hrvatskog područja nisu sudjelovale u njegovom donošenju. U prvom desetljeću nakon Nagodbe Osijek postaje samo točka na periferiji, osobito kada je 11. rujna 1869. godine otvorena željeznička pruga Subotica — Dalj, jer priključak Osijek — Dalj i Osijek — Villany nema dalje nastavka prema jugu i zapadu, iako je 1869. godine Osijek imao gotovo isto toliko stanovnika koliko i Zagreb.¹³ Na konferenciji svih trgovačko-obrtničkih komora Ugarske 17. prosinca 1871. godine u Pešti predviđena je revizija rada svih komora. Ne i oporavljena još od ratova s Pruskom i Italijom vođenih na češkom i moravskom ratištu, pretvorivši osječku tvrđavu u ratno skladište i bolnicu, osječka privreda stagnira. Čordašić početkom 1871. godine daje ostavku na mjesto predsjednika Trgovačko-obrtničke komore, pa ju do novih izbora vodi Hinko Füller. Ali vijećnici se rijetko sastaju. U Trgovački odjel izabrani su Gregor Argirović, Marko Aksentijević, Franjo Thürner i Marko Spiller, a u Obrtnički odjel Ilija Mohl, Vjekoslav Verovsky, Franjo Wagner i Mirko pl. Reisner.¹⁴ Iako najavljeno, ukidanje Vojne krajine teklo je vrlo sporo. Ipak, očekivale su se velike promjene kada je izvršena segregacija šuma i osnovana Krajiška investicijska zaklada, iz koje su se morale graditi željezničke pruge i ceste. Raste i broj obrtnika, jer otvaranje obrtne radnje po Zak. čl. 8., od 27. veljače 1872. nije bilo vezano uz osposobljavanje, ali je to imalo za posljedicu loše obrtne usluge, pa su po Zak.

11. Plavšić, Komora, 66; I. Karaman, Privredni položaj hrvatsko-slavonskog područja u Habsburškoj monarhiji nakon ukidanja feudalnih odnosa: (1849.-1873.). — Privreda i društvo Hrvatske u 19. stoljeću, Zagreb 1972., 82.; O reguliranju Drave 1830.-1845. izradio je "Spomenicu" Adolf Danhelovsky. Od 1862. kada je ban Šokčević organizirao u Zagrebu željezničku konferenciju i osječka Komora počela se zalagati za jadransku orijentaciju, videći u povezivanju sa Zagrebom i preko Zagreba novi povoljniji pravac svoje trgovačke orijentacije. U Spomenici Ministarstvu 30.5.1862. Osječani predlažu spoj Banata preko Osijeka i Vukovara, do Zagreba i Jadrana. Međutim, intervencijom Ladislava pl. Jankovića alföldska željeznica prelazi Dunav kod Gomboša, a ne kod Bezdana, što je uzrokovalo da je Osijek sve do 1909. godine bio nepovezan s Vinkovcima kao najkraćom vezom Osijeka s Bosnom. Treba, naime, istaknuti da su osječki sajmovi bili sjecište za cijelu bosansku trgovinu, a zbog lakšeg trgovanja s Bosnom osnovani su 1865. i austrijski konzulati u Brčkom i Banjoj Luci.

12. Plavšić, Komora, 70

13. Plavšić, Komora, 82. Osijek ima 17.247 stanovnika, a Zagreb 20.402 (Godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije, 2, 1906.-1907.— Zagreb, 1917, str. 4.)

14. Komora je obuhvaćala 167 kvadratnih milja sa 362.480 stanovnika. Požeška županija imala je 43,61 kvadratnih milja i 74,611 stanovnika, kotareve: Velika, Begtež, Pleternica, Cernik, Pakrac, Daruvar i Kutina. Vitovitička je imala površinu od 81,31 kvadratnih milja i 168.440 stanovnika i kotareve: Osijek, Đakovo, Valpovo, D. Miholjac, Virovitica, Našice i Voćin. Srijemska županija je imala 42,4 kvadratnih milje i 119.429 stanovnika, te kotareve: Vukovar, Ilok, Ruma, Irig, Erdevik i Tovarnik. Grad Osijek je imao 17.291 stanovnika početkom 1871. godine, a grad Požega samo 2.962. Plavšić, Komora, 84-85

čl. 17. od 1884. godine neki obrti stavljeni pod obavezu osposobljavanja, pa je tada rast novih obrtnika ponešto usporen.

U međuvremenu je izbila kriza u vrijeme održavanja Bečke izložbe. "Der grosse Krach" 9. svibnja, ugrozivši i slavonsko novčarstvo. Tek nakon što je Austro-ugarska banka odobrila osječkoj delegaciji na čelu s Karlom Šandorom iz Osječke štedionice, Markbreiterom iz Slavonske komercijalne i eskomptne banke, te Posnerom iz Komore pripomoćnu glavnicu od 300.000 forinti, mogla su financijski jača poduzeća eskomptirati mjenice peštanskog i bečkog tržišta, ali je svaki takav slučaj razmatrao posebni Cenzuralni odbor u Pešti.¹⁵ Zaslugom osječke Komore dobili su podršku i proizvođači i izvoznici francuskih dužica, važnog eksportnog artikla "domaće industrije", pa je drvna industrija pokazala znatnu ekspanziju upravo u tom pravcu. Nakon što je na bansku stolicu došao Ivan Mažuranić prišlo se novim izborima za trgovačko-obrtničke komore, te je određeno da pored unutarnjih članova vijećnika iz sjedišta Komore (tj. 16 trgovaca i 16 obrtnika), osječka Komora mora izabrati isto toliko vanjskih članova iz Virovitičke i Požeške županije, te Pukovnije brodske, gradiške i petrovaradinske. Izbore je proveo odbor s osječkim odvjetnikom Josipom Fözmayerom, i 9. travnja 1874. konstituirajućoj sjednici prisustvuju iz Trgovačkog odjela kao unutrašnji članovi Marko Aksentijević, Dragutin Bartolović, Gustav Epstein, Simon Frank, Hinko Füller, David Hermann, Leopold Kern, Samuel Kohn, Luka Mesarović, Sofron Poznanović, Makso Riegl, Isidor Šahtić, Josip Sedlaković, Samuel Singer, Demeter Tajčević i Teodor Tranger, a u Obrtnom Franz Fabian, Nikola Hadić, Anton Ittlinger, Julius Körösy, Josip Kraus, Ingatz Landler, Carl Letaxovsky, Filip Müller, Josip Petru, Ferdinand Sax, Johann Schmidt, Ferdinand Sedlaković, Matija Užarević, Jakob Weichand i Johann Vincenz. Za predsjednika Komore izabran je Marko Aksentijević, trgovac hranom i veleposjednik, a za podpredsjednika Trgovačkog odjela Simon V. Frank, ravnatelj Slavonske komercijalne i eskomptne banke, dok je kao podpredsjednik Obrtnog odjela bio izabran umjetni bravar Maulbeck. Komora nije dugo imala Aksentijevića za predsjednika. U vrijeme bosansko-hercegovačkog ustanka Aksentijević vodi Odbor za pomoć narodu koji prelazi Savu. Ovu akciju su vlasti nerado gledale i Aksentijević je zatvoren i optužen za veleizdaju. Nakon što je pušten iz zatvora kao nevin, on razočaran seli u proljeće 1878. u Kragujevac, iako ga je Zemaljska vlada imenovala za svojega povjerenika za Svjetsku izložbu u Parizu, iskazavši mu tako puno povjerenje. Aksentijevića u Komori zamjenjuje Frank, koji je upravo u to vrijeme ostao bez posla jer je Slavonska komercijalna i eskomptna banka likvidirana.¹⁶ Budući da je i Frank 1878. napustio Osijek, predsjedničku funkciju obavlja Antun Maulbeck, koji posreduje kod sklapanja ugovora za potrebe vojske koja je okupirala Bosnu i Hercegovinu, što je u znatnoj mjeri oživilo osječku privredu, pa je radi toga 1880. godine Osijek dobio i podružnicu Austro-Ugarske banke, a 1881. Komora traži ukidanje carine prema Bosni.

15. Isti, 93. Kasnije je ovaj fond povišen na milijun forinti, koliko su Osječani i tražili.

16. Simon Vincenz Frank (Retfala, 1846. — Villach, 3.3. 1909.). Vodio je Slavonsku komercijalnu eskomptnu banku do njene likvidacije. Bavio se novinarstvom, te napisao niz članaka u osječkom listu "Die Drau". Godine 1878. preseljava u Brod, pa u Budimpeštu, a na poziv grofa Draškovića ulazi u uredništvo "Agramer Tagblatta" 1885. godine, te kasnije postaje i vlasnik tog lista. Iako je umro u sanatoriju u Villachu, pokopan je u Zagrebu na Mirogoju (Agramer Tagblatt, 24/ 1909., 51 od 4. 3. 1909.).

Komora se u novom sastavu konstituirala 11. prosinca 1881. nakon provedenih izbora, a u vrijeme bana Ladislava Pejačevića. U takvim uvjetima nije iznenađenje da je i predsjednik Komore postao gradski podnačelnik i trgovac, te predsjednik Beočinske tvornice cementa u Osijeku Martin Szödenyi, te da se na tom položaju nalazi do 1881.¹⁷ Trgovački odjel s vijećnicima Josipom Fischerom, Stefnom Heimom, Davidom Herrmannom, D.W.Kleinom, Ivanom Krausom, Samuelom Kohnom, Lukom Mesarovićem, Petrom Muačevićem, Franjom Nuberom, Franjom Sedlakovićem, Josipom Springerom, Dragutinom Šandorom, Teodorom Trangerom i V. Verovskim vodi Dragutin Bartolović, a Obrtni, u kojem djeluju vijećnici Ignjo Behr, Antun Bošnjak, Matija Hüberth, Franjo Keinrath, Franjo Pimasl, Franjo Pin, Antun Pšik, Gottlieb Reichard, Pavao Schäfer, Hinko Schmidt, Ivan Schmidt, Eduard Schratz, Ferdo Stanetty, Jakob Weichand i Ivan Wagner, Antun Maulback.¹⁸

Velik dobitak za Komoru u ovom narodnosno otuđenom vremenu, kada pored njemačkog postaje u Osijeku sve udomaćeniji i mađarski jezik, je imenovanje Nikole Atanasijeva Plavšića za pristava Komore, a 29. XII. 1885, nakon umirovljenja Posnera, i za tajnika.¹⁹

Komora iz Rieglove kuće (prije Gillmingove) preseljava 1. listopada 1884. u novosagrađenu Schreiberovu zgradu u Kapucinskoj ulici, pa se u pogodnijim prostorijama formira knjižnica i upotpunjavaju obrtni i trgovački registri. To je vrijeme velike borbe privrednika za održanje. Osijek ostaje gotovo izoliran, kada je 23. rujna 1882. potonuo u Dravu veliki drveni most te je obustavljen promet na pruzi Osijek - Villany, pa se sav promet s Mađarskom odvijao preko Dalja. Komora se ipak nastoji što bolje organizirati.²⁰ Burne polemike vođene su oko izvoza slavonske stoke u Mađarsku, koja je počela štiti svoje stočare pod izlikom da na području Hrvatske i Slavonije nema dobro organizirane veterinarske službe.

Dragutin Khuen Hedervary postao je ban 1. prosinca 1883. Njegovu vezanost uz veleposjed u Nuštru kod Vinkovaca iskoristili su osječki privrednici, te su mu 25. veljače 1884. predali u Zagrebu "Spomenicu Trgovačko-obrtničke komore za Slavoniju", ukazujući na nepovoljne trendove u slavonskoj privredi, te očekujući pomoć u mijenjanju tog stanja.²¹ Sticajem okolnosti, ali i zbog podrške domaćih mađarona, stvari su se doista počele mijenjati na bolje barem u određenim segmentima. Budući da je zagrebačka Trgovačko-obrtnič-

17. Martin Szödenyi je umro u Osijeku 10.IX.1892.

18. Plavšić, Komora, 109

19. Nikola Atanasijev Plavšić (Čepin, 1848. - Osijek, 1. 10. 1912.). Otac mu je bio učitelj, pa je već u kući stekao solidno obrazovanje. Izučio je tiskarski obrt i 1882. preuzima mjesto pristava u osječkoj Trgovačko-obrtničkoj komori. Plavšić je bio dostojni nasljednik Posnera. Obavljao je i razne funkcije, pa tako 1893. u službu zemaljskog obrtnog nadzornika, a iste je godine od ministra trgovine Bele pl. Lukaća imenovan za pravog člana Zemaljskog obrtnog vijeća u Budimpešti i člana Željezničkog obrtnog povjerenstva. Njegova aktivnost je ipak bila usmjerena u tri pravca. Prvi je, da je nastojao da Slavonija bude prisutna na velikim međunarodnim izložbama, pa je s osobitom pažnjom pripremao izložke. Povodom 400-godišnjice otvorenja pomorskog puta u Indiju od strane Portugala sudjelovao je na uređenju međunarodnog zemljopisnog muzeja u Lisabonu, te je dobio plemićki red "Villa Vocosa", a u znak uspješne suradnje s Belgijom dobio je 1888. i Viteški red kralja Leopolda. Zbog aktivnosti na Pariškoj izložbi 1900. dobio je priznanje cara Franje Josipa I. Pored ovog Plavšić se osobito zalagao za izgradnju željezničke mreže u Slavoniji, te je izradio više elaborata, a neki su i tiskani (Das slavonsische Lokaleisenbahnnetz und die Pakra-Lonja Talbahn für die fernere Gestaltung unseres Seehandelsverkehrs im Hafen von Fiume", 1907.). Treći pravac za koji se Plavšić osobito zalagao je izrada izvještaja o radu Komore i o stanju privrede na području Slavonije, pa se ovim njegovim djelima koristimo i u radu, kako je vidljivo iz bilježaka.

20. Izrađen je Pravilnik rada Komore pod nazivom "Geschäftsordnung der Handels- und Gewerbekammer für Slavonien in Essek", Essek, 1882.

21. Ipak, te su godine proradile u Slavoniji dvije velike tvornice: S.H. Gutmann u Belišću i Tvornica tanina u Županji tvrtke The Oak Extract Comp. Lmtd.

ka komora na sjednici 18. veljače 1884. zaključila bojkotirati Budimpeštansku izložbu zbog pojačane mađarizacije u Hrvatskoj, osječki Odbor, sastavljen od valpovačkog grofa Gustava Normana, dra Plavšića, Ervina pl. Cseha, predsjednika slavonskog Gospodarskog društva u Osijeku, Bartolovića kao predsjednika Trgovačkog odjela Komore i Savke Subotić, koja je za izložbu izabrala najljepše vezove Slavonije, postaje zemaljski, i time slavonski izložbi prezentiraju Hrvatsku, pa je to za dugo vremena stvorilo i određenu napetost između osječke i zagrebačke Trgovačko-obrtničke komore.

G. 1886. umro je podpredsjednik Obrtnog odjela Komore Maulbeck, te na njegovo mjesto dolazi Antun Bošnjak. Naredbom Zemaljske vlade br.46800 od 7.XI.1886. dolazi do promjene komorskog područja. Kotar Kutina je pripojen Bjelovarskoj županiji, pa je time potpao i pod zagrebačku Komoru, a općine Jasenovac i Krapje ušle su u Požešku županiju, pa time i pod nadležnost osječke Komore. Ukinute su i podžupanije i izvršena podjela na kotareve.

U drugoj polovini 1887. izvršeni su novi izbori za osječku Komoru, i na konstituirajućoj sjednici 27.ožujka 1888. izabran je za predsjednika Dragutin Bartolović, za podpredsjednika Trgovačkog odjela Stjepan Heim, a za blagajnika Pero Muačević, te potvrđen Bošnjak kao podpredsjednik Obrtnog odjela.²² Iz Trgovačkog odjela ispali su Klein, Kohn, Nuber, Franjo Sedlaković, Springer, Tranger i Verovski, a ušli su Josip Sedlaković, Ladislav Gilming, Adam Reisner, Oskar Weismayer, Moritz Büchler, Julijo Miskolczy i Aleksandar Rottrenbücher. Iz Obrtnog su izašli Behr, Keinrath, Pimasl, Pin, Reichard, Ivan i Hinko Schmidt, Stanetty, Weichand i Wagner, a ušli Mihajl Rajal, Adolf Freund, Julijo Pfeifer, tiskar, Johann Peppa, Josip Metzinger, Franjo Fabijan, Josip Bartolović, Franjo Bengyel, Anastazija Krestić i Ferdinand Sax.

Uspješno sudjelovanje osječke Trgovačko-obrtničke komore na izložbama u Budimpešti, Bruxellesu i Barceloni i sve veći interes stranog kapitala za područje Slavonije i njena bogatstva dovodi do održavanja Regionalne gospodarsko-obrtnice izložbe u Osijeku 1889. Uoči te izložbe Komora je pokrenula i novine "Slavonski Lloyd", koji je prvo uređivao Josip Wittasek, a zatim Julije Pfeiffer. U trećem broju ovog lista od 20. travnja 1889. tiskane su upute za izložbu.²³ Izložbu je posjetio i ugarski ministar trgovine Gavro Baross de Bellus, koji je već ranije kao ministar za javne radove obećao osječkoj delegaciji da će se založiti za izgradnju planiranih željezničkih linija.²⁴ Baross je udovoljio Osječanima i davanjem tzv. "pojasne tarife za robu" koja se otpremala u obližnje mađarske županije iz Slavonije, što je imalo za posljedicu življe kolanje roba na liniji Osijek — Pečuh. Bartolović je međutim dao ostavku na mjesto predsjednika komore 9. srpnja 1889. te ga je zamjenjivao Heim, odnosno 7. stude-

22. Plavšić, Komora, 124,125

23. Isti, 129. Odbor za izložbu predvodi Cseh, ali je stvarni organizator bio Plavšić, koji sa slavonskim etnografskim eksponatima istupa i na Pariškoj izložbi 1889. na kojoj, zbog toga što je održavana u spomen stogodišnjice francuske revolucije, Austrija i Ugarska službeno ne sudjeluju. Sudjelujući na raznim izložbama Plavšić je reklamirao privredne mogućnosti Slavonije, pa je u travnju 1889. belgijski konzul u Budimpešti Julije Duckerts - nakon što je s Plavšićem razgledavao Slavoniju - izrazio svoje čuđenje "da je ova naravju preobilno obdarena zemlja od strane inozemstva tako dugo neopažena ostala" (Slavonski Lloyd, 3. do 20. IV. 1889.). O izložbi opširnije: Kamilo Firinger. Prva osječka gospodarska izložba g. 1889. — Osječki zbornik, 1960., 7, str. 147-164

24. Za izgradnju krajiške željeznice zalagao se i ban Pejačević, pa je 1883. otvorena linija Indija — Mitrovica, 1886. godine Vinkovci — Gunja i tako u isprekidanim linijama, a da čitava linija Zemun—Zagreb nije bila otvorena do kraja stoljeća. O potrebi što hitnije izgradnje željezničke mreže raspravljalo se i na Željezničkoj konferenciji u Budimpešti 5.10.1889., ali je Baroševa smrt 9. 5. 1892. godine, usporila realizaciju projekata, osobito linija koje bi Osijek vezale za glavnu prugu prema Zagrebu (Plavšić, Komora, 130,133)

nog 1889. imenovan je za novog predsjednika osječki tvorničar šibica Adam pl. Reisner, obavljajući ovu funkciju sve do 1893., kada i on podnosi ostavku.²⁵ U desetljeću 1890. do 1900. jača tendencija Mađarske Državne željeznice za izgradnjom vertikalnih linija, pa vijećnici Komore 8. svibnja 1889. protestiraju protiv izgradnje pruge Našice - Slatina - szt. Lőrincz i traže da se već jednom izgradi davno projektirana pruga Osijek — Našice — Požega — Batrina, u čemu i uspjevaju ulaganjem vlastitog kapitala.²⁶ Sve do 1900. osječka Trgovačko-obrtnička komora je prisutna u vodstvu svih značajnih privrednih akcija. U 1891. ona gradi i svoju vlastitu zgradu u Kapucinskoj ulici po nacrtima arhitekta Huga Engelsratha i Hermana. Treba istaknuti da je to prva zgrada neke komore u zemljama Krune sv. Stjepana, jer Pečuh dobiva svoju zgradu tek 1895., a Zagreb 1904.²⁷

Poslije četrdeset godina traženja osnovana je u kolovozu 1892. i Viša trgovačka škola u Osijeku uz Realnu gimnaziju.²⁸ Privrednici komorinog područja sudjeluju i na Gospodarsko-šumarskoj izložbi u Zagrebu 1891. te na izložbama u Pragu i Temišvaru, te je u ovom posljednjem održan i Prvi sastanak trgovačko-obrtnih komora Krune sv. Stjepana. Slavonija nije izostala ni s Milenijske izložbe u Budimpešti 1896. gdje je Hrvatska i Slavonija imala četiri paviljona, a također sudjeluje i na izložbi u Antwerpenu 1894, i 1900. u Parizu zahvaljujući vrlo komunikativnom i marljivom Nikoli Plavšiću.

Novoizabrani vijećnici Komore sastali su se 4. rujna 1893. Predsjednik je ponovno potvrđen, ali se na čelu Trgovačkog odsjeka našao generalni zastupnik "D.d. Franco-Hongres" Julijo Miskolczy, a Obrtni predvodi još uvijek Bošnjak. Do većih promjena došlo je u Obrtnom odjelu. Ispali su Schäffer, Schratz, Maulbeck, Rajal, Freund, Pfeiffer, Reppa, Bartolović, Krestić i Sax, a ušli su Grujo Alius, Joisp Curilović, Josip Dunić, Antun Erben, Josip Kerner, Josip Kohn, Dragutin Laubner, knjigotiskar, Josip Matišnik, Josip Mayer, Friedrich Philipp i Franjo Wybiral, pri čemu su neki, kao npr. Julijo Pfeiffer, prešli iz statusa obrtnika u Trgovački odjel, budući da su se ovdje nalazili krupni industrijalci i bankari, pa je odjel smatran elitnijim. Iz Trgovačkog odjela su ispali Szódenyi, koji je 10. IX. 1892. umro, Šandor, Muačević, Gillming, Bartolović, Masarović, Herman, Rottenbücher, a ušli su Julije Frank, Frankl Marko, Ignjo Freund, Adolf Kraus, Josip Kunetz, Julije Pfeiffer, Bela Springer (blagajnik), Teodor Tranger i Joisp Willheim.²⁹

25. Isti, 139.

26. Uvidjevši da nema pomoći od vlade, osnovano je "D.D. slavonskih mjesnih željeznica" koje je 1892. raspolagalo s dioničkom glavnicom od 5,600.000 forinti i koje je počelo graditi 1893. prugu prema Požegi, otvorivši je već 3. XII. 1894., nakon što je Plavšić ukazao na njenu rentabilnost. N.A. Plavšić "Die slawonische Transversalbahnen: Rentabilitäts Nach-Weis der Eisenbahnlinie Essek — Našice — Pleternica — Batrinja mit der Flügellinie Pleternica — Požega", Osijek 1892. Međutim 21. V. 1895. ugarske su željeznice otvorile prugu Našice-Szt. Lőrincz, pa je srednja Slavonija izvozila robu mimo Osijeka u Mađarsku. Na ublažavanje nedostatka horizontalnih komunikacija znatno su djelovale lokalne pruge koje su gradili šumski veleindustrijalci, osobito Gutmann, zapadno od Osijeka desnom obalom Drave. Plavšić je, međutim, i dalje inzistirao na orijentaciji osječkog prometa prema Zagrebu, pa je u tom duhu pisana i njegova studija "Das slawonische Lokaleisenbahnnetz und die Pakra — Lonjathal-bahn und ihre Bedeutung für die fernere Ausgestaltung unseres Seehandel — Verkehrs im Hafen von Fiume" (Essek, 1894.), želeći skrenuti prevoz robe prema moru (Plavšić, Komora, 142 i dalje).

27. Komora je naime dobila znatna financijska sredstva nakon što je Ministarstvo potvrdilo njen prijedlog da i one tvornice koje imaju sjedište izvan komorskog područja moraju plaćati komorski prirez u visini od 80% sredstava koliko plaćaju u sjedištu, a znatan broj velikih slavonskih tvornica pripadao je upravo toj vrsti. Zgrada Komore otvorena je 28. 10. 1894. (Plavšić, Komora, 144, 153)

28. Za ovo je svakako zaslužan i predsjednik Odjela za bogoštovlje i nastavu Zemaljske vlade Isidor Kršnjavi, koji je i sam rodom iz Našica uočavao potrebe slavonske privrede i nedostatak domaćih obrazovanih kadrova.

29. Plavšić, Komora, 150

Budući da je Reisner u jesen 1893. podnio ostavku na mjesto predsjednika, oba podpredsjednika nadmeću se pred baronom Khuenom u listopadu 1893. kao čelnici Komore. Stvarno sve poslove vodi Plavšić, koji s Khuenom dvanaest dana putuje Slavonijom, te za njega i izrađuje elaborat "Desetgodišnji gospodarstveni razvitak u Slavoniji" na 48 strana. Ovaj je rad predan i ministru trgovine Lukaču, koji je posjetio Guttmannovo poduzeće u Belišću u bio zadržan postignutom industrijalizacijom na području prerade drva. Polovinom siječnja 1894. Miskolczy postaje predsjednik Komore, a Stjepan Heim dolazi na čelo Trgovačkog odjela i ima ovu funkciju sve do 28. prosinca 1904. kada je umro, te ga nasljeđuje Josip Kerner. Početkom listopada 1894. umro je i Bošnjak, pa na čelo Obrtnog odjela dolazi Dragutin Laubner.

Osjećajući potrebu zajedničkog dogovora i zajedničkog istupa pred Ministarstvom hrvatske komore počinju svake dvije godine održavati zajedničke konferencije na kojima raspravljaju o najvažnijim problemima i donose zajedničke zaključke za buduće akcije. Prvi sastanak te vrste održan je 15. rujna 1895. u Senju, i na taj je sastanak Plavšić donio brošuru "Hrvatsko-obrtnička komora za Slavoniju u Osijeku 1895. g" (Osijek, 1895.). Glavni predmet diskusije bila je željeznička mreža u interesu hrvatske privrede. Drugi sastanak održan je u Osijeku, 8. i 9. listopada 1897. Iz očuvanog "Zapisnika" na 92 strane vidi se, da se i opet raspravljalo o gornjo-krajiškoj željeznici, ali i o potrebi osnivanja posebnog odjela za obrt, trgovinu i promet kod Zemaljske vlade u Zagrebu, a raspravljalo se i o uređivanju riječnih korita za plovidbu, o točenju pića, te o položaju obrtničkih udruženja. Posebna pažnja sudionika konferencije bila je usmjerana raspravi o kamatama, budući da je Osijek imao odličnog financijskog stručnjaka Oskara Weissmayera, koji je o ovom pitanju priredio poseban elaborat.³⁰ Komora je osobito aktivna 1899. godine a njena svestrana aktivnost i bolje poznavanje prilika na području Slavonije bilo je moguće nakon izlaženja Plavšićevog izvještaja pod naslovom "Desetgodišnji gospodarstveni razvitak u Slavoniji" (Osijek 1898). Na sjednici komore 25. rujna 1899. čak je odlučeno da se osnuje fond za osnivanje Obrtnog muzeja u Osijeku, kako bi se u takvom Muzeju mogli prikazati izložci proizvodnje sa slavonskog područja.

U jesen 1899. održan je i treći sastanak svih hrvatskih komora. Plavšić je i za ovaj sastanak u Zagrebu priredio spomenicu pod naslovom "Osvrt na razvoj narodnoga gospodarstva u području Trgovačko-obrtničke komore za Slavoniju u Osijeku tečajem godine 1899", pa se onda svake godine izrađuju identični izvještaji sve do 1913. i u znatnoj ih je mjeri historiografski iskoristio dr. Igor Karaman.³¹

U 1900. provedeni su novi izbori za Komoru. Na Konstituirajućoj sjednici za predsjednika je 15. lipnja 1900. izabran Miskolczy, a podpredsjednici su Heim i Laubner, dok je tajnik još uvijek Plavšić, a blagajnik Bela Springer. Iako zbog Khuena i nije bilo nekih većih promjena u Komori, jer se nije mijenjala privredna politika, ipak je prirodnom mijenom došlo do nekih

30. Weissmayer je objavio referat pod naslovom "Zinseinfluss-Verhältnisse der Credit — Institute Slavoniens" (Esseg, s. a), a za posebnu sjednicu osječke Komore 28. 12. 1897. studiju o kartelima pod naslovom "Über Cartellwesen" (Esseg, 1897.) (Plavšić, Komora, 170)

31. I.Karaman, Razvitak ..., n. dj., 177-253.; Vidjeti Marija Malbaša. Osječka bibliografija . — u Osječkim zbornicima. Samostalno: Svezak I. (1742-1944), Osijek: JAZU, 1981.; Sv. II. (1945-1978), 1985.

izmjena. Iz Trgovačkog odjela ispali su Fischer, Frank, Freund, Kraus, Reisner, Tranger, a ušli Oton Fellner, Max Kraus, Max Löwy, Leopold i Sigmund Schwarz i Florian Stanetty. Iz Obrtnog odjela su izašli Bengyel, Bošnjak, Curilović, Dunić, Erben, Kohn, Matišnik, Philipp i Wybiral, a ušli Uroš Bošnjak, Andrija Curilović, W. C. Hofbauer, Franjo Huber, Eduard Koller, Stjepan Kovač, Ferdo Lorenz, Fabijan Pentz i Stjepan Steiger.³² Zbog bolesti 1902. Miskolczy je podnio ostavku, pa Dragutin Laubner postaje predsjednik, a Josip Kerner podpredsjednik Obrtnog odjela. Treba istaći da su se vijećnici Komore rijetko sastajali na plenarnim sjednicama, ali da se mnogo radilo u odborima, koji su se formirali po potrebi. Tako su npr. na sjednici 16. listopada 1900. izabrani Odbori za trgovačko i posebno za obrtno zakonodavstvo, Odbor za trgovačke starine (muzejski), Odbor za obrtne propise i pravila, Odbor za prometne i tarifne predmete, Odbor za novčarstvo i inozemnu trgovinu, Odbor za javna skladišta i Odbor za proračun, Revizioni odbor, Knjižnički odbor, pa su svi poslovi Komore bili pod kontrolom, a zaključci su donošeni odlukom eksperata. Govorni jezik sjednice bio je njemački, ali je upravno na spomenutoj sjednici vijećnik Ladislav Seitz iz Nove Kapele predložio da službeni jezik komore bude hrvatski, te da se stoga revidira Poslovnik komore.³³

Početak dvadesetog stoljeća izrađena je po nalogu ministra trgovine "Statistika produkcije u domaćoj industriji 1901". Na čelu ove akcije bio je Plavšić kao povjerenik za Slavoniju, te je iskazano 75 tvornica s 8 241 konjskih snaga, 165 činovnika i 12.184 radnika raznih vrsta.³⁴

Nakon neslavnog odlaska Khuena s položaja bana, novi ban dr. Teodor Pejačević obećaje slavonskoj delegaciji 10. srpnja 1903. Obrtnu i željezničku školu, i pojačanu investicijsku aktivnost te veći kontingent šećera u osječkoj tvornici.³⁵ Malo se od tih obećanja ostvarilo, ali se ipak počela graditi željeznica Osijek — Đakovo — Vrpolje, a 27. studenog 1905. svečano je proslavljena 50-godišnjica Komore.

Komora je u novom sastavu počela raditi 1906. pod predsjedanjem Dragutina Laubnera, dok se na čelu Trgovačkog odjela našao trgovac Vasa Radanović, a na čelu Obrtnog Eduard Koller. U tom vremenu kao da se i osječka Komora budi, i sve vehementnije traži izgradnju pruga u svojem interesu, pa je 15. XI. 1909. otvorena pruga Osijek — Gaboš — Vinkovci, a ponovno se pokreće i pitanje regulacije Drave i Save.³⁶

Novi izbori za vijećnike Komore provedeni su 1912. i predsjednikom postaje Oskar Weismayer, predsjednik Hrvatske zemaljske banke u Osijeku.³⁷ Na čelo Trgovačkog odjela

32. Plavšić, Komora, 177

33. Zapisnik skupne sjednice Trgovačko-obrtničke komore u Osijeku 16. X. 1900. Međutim,; ako je kasnije doista hrvatski jezik bio službeni, u praksi se koristio njemački sve do završetka Prvog svjetskog rata (Valentin Oberkersch. Die Deutschen in Syrmien, Slawonien und Croatien bis zum Ende der Ersten Weltkrieges. Stuttgart, 1972., 73. Oberkersch u svojem djelu ukazuje na veliku ulogu Nijemaca u razvoju obrta u Slavoniji).

34. Plavšić, Komora, 180

35. Isti, 185

36. Kada se prema vladinoj osnovi trebala graditi pruga Pečuh — D. Miholjac — Brod, Komora traži da ova pruga ide preko Osijeka: Čedomil M. Plavšić. Razvoj željezničkog prometa. — Jugoslavenski Lloyd, 31, 1939, 154.2.

37. Ova je banka osnovana 1909. i preko nje su se financirale mnoge slavonske tvornice, pa je 1921. godine, kada preseljava u Zagreb i pretvara se 1922. u Jugoslavensku banku, imala kapital 200.000.000 kruna, s isto toliko velikim rezervnim fondom (Compass, 1922, 2. Bd, 995). Oskar Weismayer je umro 15. VII. 1931. u Bad Ischlu. Uživao je veliki ugled, pa je surađivao u ugarskom odboru za zakone, a kada s Bankom seli u Zagreb 1923., na prijedlog Antuna Rota, proglašen je za doživotnog predsjednika osječke Komore.

izabran je Vojin Muačević, a Obrtnog Viktor Aksman. Budući da je 1912. umro dugogodišnji tajnik komore Nikole Plavšić za novog tajnika izabran je 26. studenog 1912. dotadanji podtajnik dr. Franjo Dietz,³⁸ a Matija Heveši³⁹ i Čedomil Mihaćinović Plavšić⁴⁰ postaju podtajnici, budući da se je poslovanje Komore toliko razgranalo da su bila potrebna dva podtajnika.

Za vrijeme Prvog svjetskog rata rad Komore usmjeren je na očuvanje postignutog. Teške ratne prilike donijele su nove poreze i nove probleme vezane uz socijalnu politiku i zapošljavanje invalida. Poslije smrti cara Franje Josipa Komora je 26. srpnja 1916. održala Plenarnu sjednicu i izrazila stajalište da treba očuvati zajednicu s Austrijom pod uvjetom da Austrija udovolji opravdanim narodnim potrebama Ugarske i Hrvatske. Budući da je Muačević poginuo na fronti, Trgovački odjel vodi Dragutin Eisner, uz to da se u 1918. sve žešće ispoljava nezadovoljstvo slavonskih privrednika protiv državnih centrala koje su regulirale nabavu sirovina u ratnim uvjetima, te se traži sloboda trgovine.⁴¹

4.

1918-1941.

Stvaranjem Kraljevine SHS potpuno su se promijenili društveno-ekonomski odnosi i Osijek je od vrlo dobre lokacije na spoju Drave i Dunava, spoju Slavonije, Baranje i Bačke gdje je uživao povlaštenu tarifu, postao provincijski grad uz nedefiniranu i vrlo nemirnu granicu, s vrlo velikim postotkom njemačkog i mađarskog stanovništva, koje je nova država promatrala kao pripadnike država s kojima je do 1918. ratovala, te se prema njima tako i ponašala.

U ovakvim prilikama ni Trgovačko-obrtnička komora u Osijeku, ni Gospodarsko društvo, ni novčani zavodi nisu mogli uspješno raditi. Oskar Weismayer kao predsjednik Komore ima velikih neprilika s vlastima, iako preko njegove Hrvatske zemaljske banke u zemlju ulazi plodonosan kapital češke Živnostvenske banke iz Praga. Osijek je pogođen i Trianonskim ugovorom, a područje Baranje je odvojeno od osječke i pripojeno novosadskoj Trgovačko-obrtničkoj komori.

Sve osječke privredne ustanove vegetiraju i uslijed provođenja agrarne reforme, koja je pogodila najveće slavonske veleposjednike, koji se vrlo teško, i samo poneki, prilagođuju novim uvjetima. U takvim prilikama je 22. ožujka 1923. izvršeno konstituiranje nove Komore. Za predsjednika je izabran arhitekt Vladoje Aksmanović, za podpredsjednika Trgovačkog odjela bankovni direktor Jovan Gjurgjević, a za podpredsjednika Obrtnog odjela Adolf Plein. Blagajnik je Žiga Schwarz. Unutrašnji vijećnici u Trgovačkom odjelu su Gjuro Božić, Emil Čeliković, Milutin Dimitrijević, Dragutin Eisner, Gjorgje Gojković, Josip Grünhut, Stjepan Kovačević, Radivoj Lazić, Milan Rajić, Alabert Rupp, Hinko Sirovatka, Dragutin Sentleleki,

38. Franjo Dietz se zaposlio u Komori još 12. VI.1890. kao pristav. Godine 1899. je doktorirao, a 1912. postao pravim tajnikom Komore, te slušbuje do 1. V. 1924. kada je umirovljen. Umro je 12.III.1925. (Zapisnik redovite svečane plenarne sjednice Trgovačko-obrtničke komore u Osijeku, 1.V.1924.).

39. Matija Heveši bio je također vrstan administrativac. Umro je 29.V.1924.

40. Čedomil Mihaćinović Plavšić također je izrastao u Komori u vrsnu silu. Već 1910. objavio brošuru: "Ursachen und Wirkungen im Verfall unseres Kleingewerbes". Esseg, 1910.

41. Razvoj Komore poslije 1903. prikazan je prema članku "Historija osječke komore" (Jugoslavenski Lloyd, 1939., br. 154.), a ovo je osnovni izvor i za slijedeće poglavlje.

Žiga Sshwarz i Julijo Weiss ml., a u Obrtnom Ivan Bauer, Dušan Belajčić, Andrija Beisman, Petar Dvornić, Adolf Fischer, Franjo Koller, Lavoslav Kolmar, Dragutin Kramer, Vjekoslav Matković, Josip Nagy, Milutin Pevčević, Antun Rott, Gjuro Tkalec, Stjepan Vidak i Lavoslav Rohr, upravnik Osječke filijale Narodne banke iz Beograda. Već na početku Aksmanović je izložio svoj radni program stavljajući u prvi plan uređenje prometa i organiziranje intenzivnije građevinske aktivnosti. On traži, međutim, i jedinstveno poresko zakonodavstvo za cijelu zemlju i ističe povlašten položaj nekih područja, te traži da se krediti Narodne banke daju i Slavoniji, adekvatno njenom udjelu u državnom budžetu, te da se osnuje Privredni savjet kako je to obećano 44. Vidovdanskog ustava.⁴²

Posebnu akciju razvio je vijećnik Komore dr. Hinko Sirovatka. On je počeo izdavati u Osijeku list Jugoslovenski privrednik, te je nastojao u njemu izložiti želje i potrebe osječkih privrednika, a na njegov poticaj osječki vijećnici Trgovačke i Obrtne skupine izdali su zajedničku Deklaraciju.⁴³ Komora je morala davati savjete za rješenje pitanja od vitalnog značaja za normalno poslovanje. Radi kanaliziranja izvoza na zapad zajedno sa zagrebačkom Komorom tražila se izgradnja željezničkog spoja Koprivnica- Varaždin, kako bi se preko Maribora izvoz žita mogao usmjeriti prema Austriji. Trebalo je regulirati i dugovanja naših državljana Madarima, a zbog gotovo potpuno prekinutih odnosa sa sjevernim susjedima ova su se pitanja rješavala dugo i teško.

Nezadovoljni postojećim stanjem i samo savjetodavnom ulogom Komora u novoj državi, osječki se vijećnici protive. Pravilniku za rad komora, koji je izradio tajnik zagrebačke Trgovačko-obrtničke komore Peroslav Paskijević u tom duhu, već traže pravo inicijative i izvršenja.⁴⁴

Od 1924. ponovno su se počele komore iz zemlje okupljati na zajedničkim konferencijama, pa je prvi takav sastanak komora održan 28. siječnja 1924. Na njima uvijek osječki predstavnici pokušavaju potaknuti pitanje vraćanja stare važnosti komorama. Bijeg privrednika iz osječkog područja, kao graničnog, i dalje se nastavlja. Podpredsjednik Trgovačkog odjela Gjurgjević preseljava 1924. u Beograd, a na njegovo mjesto dolazi Dragutin Eisner. Od 1. V. 1924. tajnik Komore je Čedomil M. Plavšić. On piše čitav niz žalbi na postojeće osnove zakona kojima se ugrožavala i slabila slavonska privreda.⁴⁵ S podtajnikom dr. Tomislavom Beljanom oni reagiraju na svaki zakonski prijedlog i odlaze na privredne konferencije i kongrese, a sastavljaju i Godišnje izvještaje za 1925. i dalje.⁴⁶

Jedno od značajnijih događanja osječke Trgovačko-obrtničke komore doživljava u listopadu 1925. svoju renesansu. Tada je nakon gotovo četrdeset godina ponovno, inicijativom

42. Sjednica 26. 6. 1923.

43. Jugoslovenski privrednik, 22. do 28. VI 1923. Zanimljivo je da se vanjski vijećnici nisu pridružili Deklaraciji, ali je jasno da je Aksmanovićev program bio izraz volje većine potpisnika iste.

44. Ovu je misao izrazio još Oskar Weismayer objavivši članak: "Misli o imperijalizmu političara" Jug od 18. 1. 1920., koji je pretiskao i Napredni privrednik, 17. 11. 1923. Naime, od br. 34. Jugoslovenski privrednik se javlja pod tim novim imenom, jer mu je uslijed bojkota jednog dijela korisnika prijetila likvidacija zahvaljujući kampanji koju je razvio osječki Hrvatski list.

45. Zakonom o državnoj trošarini bile su ugrožene slavonske pecare žeste. 2% porez na fizičke radnike pogađao je i radnike i poslodavce, a Komora se okomila i protiv Zakona o suzbijanju skupoće, tražeći veću slobodu u vođenju trgovine. Traže se i krediti za obrtnike.

46. Plavšić je 1925. izradio elaborat "O novoj carinskoj tarifi", a Beljan "Primjedbe predlogu zakonske osnove o neposrednim porezima" i "Primjedbe o zakonu o taksama", te na osnove mjenbenog i čekovnog zakona, Zakona o prinudnim nagodbama van stečaja i sl. U Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci nalaze se otisnuti "Godišnji izvještaji za 1925., 1926., 1927. i 1930. godinu", pa bi trebalo proučiti što je bilo s izvještajima za ostale godine.

Adolfa Rupp, organizirana "Prva trgovačko-obrtna i industrijska izložba u Osijeku". Ovu je izložbu otvorio ministar trgovine i industrije dr. Ivan Krajač, rodom iz Senja, koji je kao i Osijek imao Komoru, te povremeno dolazi do zajedničkih akcija obiju komora.⁴⁷

Kriza kredita 1924-1926. zaoštrila je odnose u privredi. Osječka Komora traži zaštitu mlinarske industrije i zahtijeva eksportnu tarifu za izvoz brašna, budući da je čitava ova privredna grana bila ugrožena pojavom jeftinijeg kanadskog žita na europskom tržištu, a pored toga pojedina tržišta, kakovo je npr. bilo austrijsko, počela su se sve više zatvarati i te privredne grane nisu mogle prosperirati bez pomoći državne regulative. Komora ponovno traži izgradnju pruge Koprivnica — Varaždin, uvođenje motornog vlaka na liniji Osijek — Vinkovci radi bržih veza sa Zagrebom i Beogradom ali ne nailazi ni na kakav odaziv. Likvidiranjem Odjeljka ministarstva trgovine i industrije u Zagrebu i ukidanjem Inspekcije rada u Osijeku, mogućnosti kontaktiranja s privrednim vrhovima u vladi postaju još slabiji, pa i izvještaji Č. Plavšića, koji 1925. obilazi područje Komore sa sugestijama što da se radi na određenom mjestu, nemaju praktičnog značaja. Jednako tako i Kongres trgovačkih korporacija u Osijeku 26. i 27. IX. 1926. sa zaključkom da treba osnovati Centralu trgovačkih korporacija Kraljevine SHS nema za privrednike Osijeka većeg značaja, jer su i veze i krediti i privrednici sve više izbjegavali ovo područje, pa je to i ponukalo Aksmanovića da početkom 1928. podnese demisiju na svoj položaj.⁴⁸

Na sjednici 29. ožujka 1928. izabran je za novog predsjednika Julije Weiss ml., veletrgovac žestokim pićem.⁴⁹ Weiss organizira 20. i 21. svibnja 1928. proslavu 75-godišnjice Komore, u to je bio zapravo Kongres trgovačko-obrtnih komora Hrvatske, na kojemu je raspačavana i Spomen-knjiga Komore na 84 strane s izvještajima o najvažnijim problemima komorskog područja. Na svečanoj sjednici je odlučeno da se u Osijeku izgradi Šegrtski dom za stotinu učenika, a radovi su povjereni firmi Aksmanović-Malin za 1,498.000 dinara, te je Dom, nakon što je dovršen, predan 6. travnja 1930, na upotrebu hrvatskom radiši na 60 godina.⁵⁰ Weiss je predlagao i da se grad Osijek izluči iz Osječke oblasti, kako ne bi plaćao oblasne prireze, te da privrednim poslovima države upravlja Privredni savjet. Međutim već 5. lipnja 1928. godine, Weiss iznenada umire u Františkovim Lazinama u Čehoslovačkoj, pa funkciju predsjednika obavlja Adolf Klein.

Do novih komorskih izbora nije došlo. Šestosiječanjskim proglasom kralja Aleksandra utnuo je mandat izabranim komorskim vijećnicima, i tek 21. srpnja 1929. konstituirana nova komora pod nazivom Komora za trgovinu, obrt i industriju u Osijeku s vijećnicima imenovanim od ministra trgovine i industrije Želimira Mažuranića.⁵¹ Predsjednikom osječke Komore imenovan je Robert Wilhelm, trgovac. Za podpredsjednika Trgovačkog odsjeka postavljen je Milutin Dimitrijević, a na čelo Obrtnog odsjeka postavljen je Ivan Aničić. Industrijski odsjek

47. Drugi zapisnik skupne sjednice Trgovačko-obrtničke komore u Osijeku 15. X. 1925. Uz pomoć osječke Komore i Plavšića, osječki privrednici izlažu 1925. na IX. međunarodnom velesajmu u Beču i Lavovu, 1926. u Parizu, a Čedomil Plavšić, kao i ranije Nikola, posjećuje sva značajnija privredna događanja u Europi, među ostalima i izložbu u Napulju s inovacijama u poljoprivredi.

48. Privreda, 1926., str. 281

49. Julije Weiss bio je i predsjednik Hrvatske čitaonice u Osijeku i dulje vremena gradski zastupnik. U Komori se istakao kao vrstan poznavalac poreznih zakona, pa je uspio izboriti povišenje kontingenta slavonskih poljoprivrednih pecara na preko 400 hl, što mu je pribavilo veliku popularnost među veleposjednicima.

50. Privreda, 1926., str. 281

51. Isto, 1929., str. 179

vodi ing. Vjekoslav Pilpl, upravitelj Osječke ljevaonice željeza (osnovana 1912.), a ugostiteljski Vilim Göreg. Zanimljivo je navesti i imena vijećnika, jer su vijećnici najugledniji predstavnici privrede Osijeka u svom vremenu. U Trgovački odsjek su ušli: Bela Herman, Julije Kiš, Bernard Krešić, Hugo Kolar, Jakob Renich, Hinko Sirovatska kao unutarnji članovi, dok vanjske ne spominjemo ovom prilikom, jer nisu bitni za ovaj rad čije je težište na Osijeku. Unutarnji članovi Obrtnog odsjeka bili su Nikola Butković, vlasnik Mlina na valjke, Dragutin Engelhardt i Vlado Malin. U Industrijskom odsjeku su unutarnji članovi Andrija Krbavac i Janko Šustek. I ovdje jači utjecaj imaju vanjski članovi među kojima su i dr. Milan Ulmanský za Belišće i Julijo John za Beočin.⁵² U tom vremenu Komora djeluje kao poslušno oruđe državnih organa i ustanova kojima daje potrebna obavještenja za rad. U tu svrhu je izrađen i Adresar svih sudskih protokoliranih firmi. Spomena je vrijedno osnivanje Znanstveno stručne škole uz Osječku ljevaonicu željeza 1. rujna 1929. godine, što je na neki način ostvarenje dugo željene obrtne škole.

Velika svjetska kriza pogodila je ovo područje tek u jesen 1931. Do tada se u privredi pokazuju čak neke pozitivne tendencije, pa je tako prihvaćena i namjera firme Vereinigte Seidenweberei Gebrüder Schiel a. G. iz Beča da se na osječkom području osnuje svilana s 200 radnika. Bila bi to prva velika tvornica osnovana nakon dugog vremena na ovom području uz granicu. Preko Komore traži se i uspostava linije na potezu Veliki Bečkerek — Novi Sad — Osijek — Zagreb, pa se očito potiču stare veze na dunavskom putu s ciljem uključivanja u privredu Srednje Evrope.⁵³

U Osijeku je 27. ožujka 1930. boravio Josip Šilović, te mu je po staroj tradiciji Komore predan "Izveštaj..." s naznakom problema osječkog područja. Od određenog broja akcija koje poduzima Komora u tom vremenu uspjelo je ponovno osnovati u Osijeku Inspekciju rada i Inspekciju parnih kotlova, koje su bile ukinute sredinom 20-tih godina.⁵⁴

Mnogo bure izazvao je novi Zakon o radnjama donesen krajem 1931. godine. Po njemu su se komore morale reorganizirati i podijeliti u trgovačke i obrtne i svaka je bila nadležna za "prinudno" udruživanje trgovaca i obrtnika na svojem području. Na Konferenciji Komora 27. studenog 1931. sudjelovali su Willheim, Dimitrijević, Hermann, Pilpel, Kiš, Krešić i Č. Plavšić, pa je ovako brojno sudjelovanje pripadnika osječke Komore za trgovinu, obrt i industriju ukazivalo na važnost pitanja o kojem se raspravljalo, a 18. prosinca izvješteni su na sjednici ostali vijećnici Komore o vođenim razgovorima.⁵⁵ Zadnja sjednica Komore u starom sastavu održana je 29. prosinca 1932. godine u prisustvu bana dr. Ive Perovića i načelnika Odjeljenja za trgovinu i industriju dr. Ognjeslava Aranickog. Dotadanji predsjednik Willheim iznio je kratku povijest Komore i izjavio da ona ima na svom području 5 490 trgovaca i sitničara, 18 017 obrtnika, 2 209 ugostiteljskih radnji, 1 608 privatnih poduzeća, 204 tvornice i 86 novčanih zavoda, dakle ukupno 27 614 poduzeća ne računajući zadruge raznih vrsta.⁵⁶ Na istoj je sjednici

52. Zapisnik skupne sjednice Komore za trgovinu, obrt i industriju u Osijeku, 8. VII. 1930.

53. Pet osječkih privrednika sudjeluje i na Leipziškom sajmu, a već spomenuti "Adresar poduzeća" upućen je Zavodu za unapređenje vanjske trgovine Kraljevine Jugoslavije.

54. U listopadu 1931. donesena je i odluka da se sredstvima Mirovne zaklade komorinih činovnika gradi stambena dvokatnica.

55. Dovršen je i "Izveštaj o općem gospodarstvenom stanju i privrednim prilikama na našem području u g. 1930." (Osijek, 1931.).

56. Arhiv Instituta za suvremenu povijest u Zagrebu, Zbirka IV, kut. 2 - Zapisnik komore za obrt, trgovinu i industriju u Osijeku od 29. XII. 1932.

izvršena i podjela na Trgovinsko-industrijsku komoru s predsjednikom Willheimom i na Zanatsku komoru koju predvodi Stjepan Metzging. Podpredsjednici prve su Dimitrijević i Andrija Krbavac, a druge Ivan Anić. Reorganizacija je provedena u vrijeme najžešće krize, pa se na sjednicama obiju komora često raspravlja i o tom problemu, a vijećnik Komore Hinko Sirovatka objavljuje u vlastitoj nakladi brošuru "Privredna kriza i reforma kapitalističkog sistema sa planskom podjelom produkcije i socijalizacijom rada" (Osijek, 1933.), vraćajući se ponovno na svoje stare stavove iz vremena prije Prvog svjetskog rata. Do početka 1934. dovršeno je osnivanje prinudnih udruženja trgovaca i obrtnika na cijelom području komora, pa i na kotarevima Dardi i Batini, koji su ušli u sustav osječkih komora.

Obje komore posluju zasebno, pa ih tako i treba promatrati, ali treba istaknuti, da je Trgovačko-industrijska komora prisutnija u tisku i glasnija u izjavama, pogotovo stoga što se i dalje zakoni o privredi donose bez privrednika, tj. bez predstavnika komora.⁵⁷ Privredno najslabija godina za vrijeme privredne depresije bila je 1933. godina, pa su i Uredba o zaštiti zemljičarstva i Uredba o zaštiti novčanih zavoda i njihovih vjerovnika našle široku primjenu.

Oživljavanje izvoza žita i stoke prema Trećem Reichu nakon sklapanja Jugoslavensko-njemačkog trgovačkog ugovora oslobodilo je slavonske privrednike depresivnog pritiska, i Trgovačko-industrijska komora ponovno se javlja s ponovljenim zahtjevom da se njeno mišljenje uvažava od strane vlasti, pa se i Willheim radi toga našao na listi onih koje treba smijeniti. Ministarstvo trgovine i industrije raspisalo je nove izbore za vijećnike već 20. rujna 1935. i Komora se u novom sastavu sastala 19. travnja 1936. pod predsjedavanjem Bernarda Krešića, industrijalca i dotadnjeg predsjednika prinudnog udruženja trgovaca Osijeka. Per aclamationem za podpredsjednika Komore izabrani su Josip Galovac,⁵⁸ i Janko Schuster, za predsjednika Industrijskog odjela ponovno Pilpl, za predsjednika trgovačkog odsjeka, Leo Wolf, a Ugostiteljskog ponovno Göreg. Komora u ovom sastavu često je nezadovoljna vladinom politikom. Na sjednici 4. kolovoza 1936. opet se raspravlja o podređenoj ulozi komora u vezi s Uredbom o trgovini uljaricama koja nije bila povoljna za slavonske privrednike, pa je slično stanovište doneseno i na Sedmoj konferenciji komora Hrvatske. Traži se ukidanje Proizvodnog monopola nad uljaricama, a osječka Komora protestira kada se njena Poljoprivredna pokusna i kontrolna stanica premješta krajem 1936. iz Osijeka u Novi Sad. Sve veće nezadovoljstvo vijećnika Komore prouzrokovano je i zbog podjele jugoslavenskog tržišta do kojeg dolazi radi različite stope prireza samouprava na području banovina i gradova. U 1937. protestira se zbog visoke trošarine na pivo i zbog prometnog poreza na brašno, a podržava se Gospodarska sloga kao privredna organizacija Hrvatske seljačke stranke za povoljniju prodaju poljoprivrednih proizvoda.⁵⁹ Uz punu podršku Trgovačke-industrijske komore u Osijeku otvorena je u jesen 1937. dugo priželjkivana Trgovačka akademija s pravom javnosti, pa je u dva razreda bilo već te prve godine upisano 140 đaka, od kojih je polovina našla smještaj u komorinom "Naučničkom domu". Uspostavljen je i kraći spoj za izvoz

57. Objavljen je i "Statut Trgovinsko-industrijske komore u Osijeku" Osijek, 1933.

58. Obitelj Galovac pripada starosjediocima Osijeka. Antun Galovac je imao 1918. mlin na valjke, a M.J. Galovac objavio je rad "Banka naroda SHS". — Osijek, 1918.

59. Marijan Maticka, Obilježja "Gospodarske sloge" u početku njezine djelatnosti. — Historijski zbornik, 1976.-1977., 29-30, 498. Međutim, u početku je — kako se čini — bilo određenih nesporazuma između Galovca i vodstva Gospodarske sloge.

prema Austriji nakon izgradnje pruge Koprivnica — Varaždin za što se također Komora borila dugo godina.

U prvoj polovini 1939. Industrijski odsjek Komore zatražio je od Ministarstva izmjenu Uredbe o izboru komorskih vijećnika, tražeći da se mogu izabrati i ravnatelji i prokuriste dioničkih poduzeća, jer se radi o najboljim stručnjacima. Međutim Ministarstvo je odbilo ovaj zahtjev s obrazloženjem da su Komore poslodavačke, a ne namještenečke komore.

Dopunjeno Komorsko vijeće sastalo se 20. travnja 1939. godine, i nakon što je Krešić odbio ponovno kandidaturu na prijedlog Ivana Movrina izabran je za predsjednika Trgovačko-industrijske komore u Osijeku trgovac sjemenja Josip D. Galovac. On je kao pristaša Mačekove stranke u svom uvodnom govoru naglasio da će nastojati dovesti u sklad interese osječke privrede s hrvatskim pokretom, i da će raditi na "potpunoj organizaciji privrede prema Zagrebu". Za predsjednika Trgovačkog odsjeka izabran je Ivo Movrin, a za podpredsjednika Dušan Minić. Predsjednik Industrijskog odsjeka je opet Pilpl, a zamjenik Dragutin Engelhardt. Ugostiteljski odsjek vodi Beno Kohn sa zamjenikom Franjom Schmiederom.

Galovac je počeo voditi znatno agresivniju politiku nego raniji predsjednici. Novinar Vladimir Anagelos objavio je članak "Neshvaćanje potreba osječke privrede" neposredno nakon konstituiranja nove Komore, te je pisao o značajnoj ulozi osječke Komore u prošlosti, i sadšnjosti, i sadanjoj zapostavljenoj ulozi okrivljujući za to vladu koja je radikalno promijenila odnos prema Osijeku, te da se samo neobičnoj upornosti i marljivosti osječkih privrednika može zahvaliti da je po broju uposlenih radnika Osijek na drugom mjestu u Hrvatskoj.⁶⁰ Naime, na plenarnoj sjednici 20. travnja 1939. vijećnici su izglasali rezoluciju u kojoj traže da vlada prekine s dotadanjom "komorskom konzultativnom politikom", uz ultimatum da pod postojećim uvjetima više neće sudjelovati u radu konferencije komora, te su o tome obaviještene i sve srodne ustanove. U rezoluciji je navedeno "Mišljenja smo, da bi komore trebale upozoriti nadležne faktore, da u koliko se ne budu prijedlozi i zahtjevi komore uvažavali, da će komore morati zauzeti borbeno stanovište i da će morati prekinuti sa dosadanjom praksom besplodnog interveniranja". Galovac je ukazao na nejednakosti kreditiranja privatnih, državnih i poludržavnih poduzeća, tražeći ravnopravnost za sve oblike poduzetništva, te kritizira što privreda nema nikakve kontrole nad radom "raznih komiteta za izvoz". Traži i punu decentralizaciju novčanih zavoda, pri čemu bi komore ili koja druga privredna organizacija morala kontrolirati cjelokupno kreditno i devizno poslovanje.

Galovčevo ukazivanje na zapostavljenost osječke privrede i njene Trgovačko-industrijske komore dobilo je širok publicitet. I "Hrvatska privreda", glasilo zagrebačke komore, preuzima ovo mišljenje, ukazujući da je Narodna banka do sada dala kredit samo za dvije privatne firme, iako osječko područje daje 4.000.000.000 dinara poreza, te da "... u ovakvim okolnostima ne može Komora da ostvari svoje zadatke, jer se njeno mišljenje, zahtjevi i predlozi u korist razvitka privrede ili barem olakšanja ne uvažavaju". Ističe se, da je Osijek središte žitne trgovine, mlinske i drvne industrijske zemlje, pa samo u Osijeku ima 32 tvornice od kojih 10 s dioničkim kapitalom od 101,450.000 dinara i rezervnim fondom od 103,391.200 dinara, uz zapošljavanje pet tisuća radnika i 500 činovnika, odnosno da ima 1 100 trgovaca, 1 200 zanatskih i 300 ugostiteljskih radnji.⁶¹

60. Jugoslavenski Lloyd, 31/1939., 96(28.IV.)

61. Hrvatska privreda, 1939., 6, str. 16-17 - Josip D. Galovac. Privreda na teritoriju osječke Trgovinsko-industrijske komore.

U jesen 1939. izašao je 154. broj "Jugoslovenskog Lloyda" čitav posvećen Osijeku. U tom broju Galovac je opisao stanje slavonske privrede. Čedomil M. Plavšić, sada glavni tajnik Komore, pisao je o razvoju željezničkog prometa, te da u zadnjih dvadeset godina Slavonija nije dobila ni kilometar pruge, iako je trebalo izgraditi horizontalne linije, budući da je Osijek, iako se u njemu siječe šest pruga, odrezan od zapadnog dijela Slavonije. Dr. Tomislav Beljan, tajnik Komore, pisao je o poreznom opterećenju, te da na području devetnaest kotareva koji potpadaju pod Komoru (Slavonski Brod, Darda, Daruvar, Đakovo, Nova Gradiška, Donji Miholjac, Našice, Novska, Okučani, Pakrac, Slavonska Požega, Podravska Slatina, Valpovo, Vinkoci, Virovitica, Vukovar i Županja) ima 6 991 radnji (5 137 trgovina i 1 854 ugostitelja), te 158 tvornica, te da je bez općeg i skupnog prometnog poreza, te luksuznog, službeničkog i općeg nameta plaćeno 1938. godine 32, 348.317 poreza, a samo grad Osijek da je dao 22,199.397 dinara, te da uračunajući carine područje Komore uplaćuje državi 100,000.000 dinara godišnje, a od te svote vrlo malo dobiva natrag, pa da bi trebalo nastojati da se izgrade potrebne željezničke pruge i urede ceste. Ivo Trtain, glavni tajnik Zanatske komore u Osijeku dao je osnovne karakteristike zanatstva, a u tom je broju dat i presjek kroz povijest Komore kojim radom smo se koristili pri pisanju ovog rada.

Sklopanjem Sporazuma Cvetković-Maček i formiranjem Banovine Hrvatske teritorij osječke Komore proširen je područjem iločkog, šidskog, gradačkog i brčkog kotara, ali je kotar Darda pripojen Novom Sadu. Obje osječke komore Trgovačko-industrijska i Zanatska došle su pod nadležnost Odjela za obrt, industriju i trgovinu banske vlasti Banovine Hrvatske, ali su se pitanja decentralizacije rješavala suviše sporo s obzirom na sve više poteškoća uslijed početka Drugog svjetskog rata. Industrija i obrt stradavaju uslijed raznih ograničenja, a san osječkih privrednika, da trgovina i privređivanje budu slobodniji, ne može se realizirati, pa i banske naredbe i uredbe i zakoni postaju sve brojniji i ostvaruju sve manje prostora slobodnom razvoju privrede.

RAZVOJ TRGOVAČKO-OBRTNIČKE KOMORE U OSIJEKU
PRESJEK DJELOVANJA
OD OSNUTKA 1851. GODINE DO 1941. GODINE

Trgovačko-obrtnička komora u Osijeku (1851.-1929.), Komora za trgovinu, obrt i industriju (1932.-1932.) i Trgovinsko-industrijska i Zanatska komora u razdoblju od 1932. do 1941. ista je organizacija poslodavaca i privrednika za unapređivanje trgovine, obrta i industrije. U njoj su se kao vijećnici okupljali najbolji privrednici Slavonije i osobito Osijeka, i po sugestijama vijećnika glavni tajnici Komore (dr. Josip Posner 1853.-1885., dr. Nikola Atanasijev Plavšić 1885.-1912., dr. Franjo Dietz 1912.-1924., dr. Čedomil M. Plavšić 1924.-1941.) uz pomoć drugih eksperata izrađivali su odlične elaborate i izvještaje u kojima su obrađivani gotovo svi privredni problemi Slavonije i predlagana rješenja. Komora je tijekom svog 150-godišnjeg razvoja prolazila kroz različite faze, i položaj Komore umnogome je ovisio o vladama nenaklonjenima ili naklonjenima Osijeku i osječkom području.

Osobitu degradaciju Komora je doživjela u razdoblju između prvog i drugog svjetskog rata kada grad Osijek, zbog svog položaja uz granicu, biva zanemaren i zapostavljen u privrednim planovima režima, pa se održava na drugom mjestu u privredi Hrvatske samo zahvaljujući postojanosti i marljivosti svojih privrednika.

ENTWICKLUNG DER HANDELS- UND GEWERBEKAMMER IN OSIJEK
ÜBERSICHT DER TÄTIGKEIT VON DER GRÜNDUNG 1851 BIS 1941

Die Handels — und Gewerkekammer Osijek (1851-1929), die Kammer für Handel, Gewerbe und Industrie (1932-1932) und die Handels— und Industriekammer und Handwerkskammer im Zeitraum von 1932 bis 1941 ist ein und die gleiche Einrichtung der Arbeitgeber und Wirtschaftler zur Förderung des Handels, des Gewerbes und der Industrie. In ihr wirkten als Mitglieder die erfolgreichsten Wirtschaftler aus Slawonien und vor allem Osijek, die nach Suggestionen der Kammerkanzler (Dr. Josip Posner, 1853-1885, Dr. Nikola Atanasijev Plavšić, 1885-1912, Dr. Franjo Dietz, 1912-1924, Dr. Čedomil Plavšić, 1924-1941) und unter Mitwirkung anderer Experte hervorragende Denkschriften und Berichte entwarfen, darin sie fast alle wirtschaftlichen Probleme Slawoniens behandelten und deren Lösungen vorschlugen. Im Laufe ihres 150 jährigen Daseins durchging die Kammer verschiedene Phasen und ihre Lage hing in großem Maße von der mehr oder weniger ausgeprägten Zuneigung der Regierungen für Osijek und dessen Bezirk ab.

Einen besonders großen Rückstand erlebte die Kammer während der Zwischenkriegszeit, als die Stadt Osijek dank ihrer Lage an der Grenze in der Wirtschaftsplänen des Regimes vernachlässigt und unberücksichtigt blieb, so daß Osijek den zweiten Rang in der kroatischen Wirtschaft nur der Strebsamkeit und Fleißigkeit ihrer Wirtschaftler zu verdanken hat.

ZAPISNIK

SVEČANE PLENARNE SJEDNICE
TRGOVAČKE I OBRTHIČKE KO-
MORE U OSIJEKU, ODRŽANE 21.
MAJA 1928 PRILIKOM PROSLAVE
75 - GOD. OPSTANKA KOMORE

1853—1928.

KOMORSKA PALAČA

GODINA 1978.

Trgovačko-obrtnička komora u Osijeku, zidana 1894. godine
snimio Stjepan Kesz